Опит за лингвистично съпоставяне на контактуващи фонологични системи на езици от флективния тип

Десислава Баева, Димитрина Цонева

An Attempt to Make a Linguistic Comparison of the Phonological Systems of Inflected Languages in Contact: *The purpose of the current study is to determine the significant differences between the Arab and Bulgarian phonological systems but also to highlight these similarities, which although overt, could lead to difficulties in the acquisition of some phonetic phenomena in the target language.*

Key words: *phonological systems, inflected languages, Bulgarian language, Arab language*

Контрастивният анализ позволява да се прогнозират типичните трудности при изучаване на чужд език; определя пътя и начините за преодоляване на грешките; служи като ориентир при подбора на учебен материал. Съпоставката на фонетичните системи предразполага осмислянето на словостроителната и смислоразличителната функция на „неродните" фонеми и води до по-ефективно формиране на фонематичния слух, а това от своя страна се отразява благоприятно върху усвояването на четирите вида речева дейност: аудиране, говорене, четене, писане.

Целта на настоящото изследване е да се определят съществените различия между арабската и българската фонологична система, но също така да се очертаят тези сходства, които макар и външни, не по-малко биха възпрепятствали овладяването на някои фонетични явления в изучавания език.

Въз основа на проучена лингвистична литература се налага предварително да се уточнят някои изходни понятия, имащи отношение към разглеждания проблем:

1.Когато се говори за арабски, има се предвид съвременния книжовен арабски език, който е държавен език на всички арабски страни. На него се води цялата документация на държавната администрация. Това е езикът на художествената литература, печата, радиото, телевизията и т.н. Разговорният е безписменият език на ежедневното битово обслужване. Прието е разговорният език да се нарича диалект. Той се отличава от книжовния на фонетично, граматично и лексикално равнище. Във фонемния инвентар между отделните арабски диалекти има съществени различия (Гегов 1983, 1985; Завадовский 1981, 1991). Арабският език функционира и в трета форма, наречена от В.С.Сегал „класическа" – най-архаичната му форма, която се използва в ритуалната реч, декламациите и др. (Сегал 1990 :85)

2.От наложилите се в практиката на специалистите два начина за транскрипция на арабската фонемна система (с латиница и с кирилица) в настоящото изследване се приема предложеният вариант от П.Самсарева транскрибиране с кирилица на арабските консонанти и вокали (Самсарева1983:147 –149).

Таблица 1

Степен на стеснение	МЯСТО НА УЧЛЕНЕНИЕ						
	ПРЕДНИ				ЗАДНИ		
	КРАТКИ	ДЪЛГИ	КРАТКИ	ДЪЛГИ	КРАТКИ	ДЪЛГИ	
Тесни	и (И)	(Й)			у (У)	(Ŷ)	(високи)
			ъ				
Широки	е				о		(средни)
			а (А)	(Â)			(ниски)
	нелабиални				лабиални		
	Л А Б И А Л Н О С Т						

Арабските фонеми, които имат съответствие с българската фонемна система, са предадени с букви от кирилицата, като към тях са прибавени диакритични знаци.

За да се получи едно обобщено предварително впечатление за двете езикови системи и за определяне пунктовете, за които се предполага, че създават най-големи трудности при овладяването на българския език от араби и на съвременния арабски език от българи,са изработени съпоставителни таблици на вокалните и на консонантните системи на двата езика(вж.: таблица 1 и таблица 2)

Най-значителните различия между двата езика се проявяват във вокалната система. Важна особеност на вокализма в съвременния български език е реализацията и функционирането на гласните фонеми в зависимост от ударението. В позиция под ударение се различават шест фонеми [и, е, ъ, а, у, о] , а в неударена позиция настъпва неутрализация на противопоставянето между тесни и широки гласни и броят на гласните е намален. Вокалите в неударено положение функционират като варианти на фонемите под ударение, към които се отнасят. Неударените гласни помежду си се противопоставят по същия начин, както се противопоставят и ударените. В българската вокална система липсват дълги и кратки гласни. Противопоставянето по диференциален признак дължина не съществува. Удължаването на гласните носи предимно експресивен характер. Българските гласни не са нито много отворени, нито много затворини, т.е. заемат междинно положение [Граматика 1982:107].

Съвършено друга картина се наблюдава в съвременния арабски книжовен език, който разполага също със 6 гласни, но те се противопоставят по признака дължина и краткост. Квантитетът е най-характерният дистинктивен признак на арабската вокална система, която има три кратки [а], [и], [у] и три дълги [а], [и], [у] вокала. Удължаването на гласните има смислоразличително значение. Араби,изучаващи български език, възприемат като дълги ударените български фонеми, защото, както е известно[1], ударените гласни са не само с по-голяма сила, но и по-дълги. Например в българската дума ***ма́ма*** арабите възприемат ударената гласна [а] за дълга, а неударената [а] във втората сричка – за кратка, която, освен че е редуцирана, е и по-кратка от ударената [а] в първата сричка. Българите пък при възприемането и възпроизвеждането на арабската дума ***бāбā*** „татко”, в която и двете гласни са дълги, възприемат първата дълга гласна [а] за ударена, а втората дълга неударена [а] – за кратка, като я редуцират и произнасят [бáбъ] [Гегов 1985:4].

В сравнение с българската в арабската вокална система липсват гласните: [е], [о], [ъ]. Признакът компактност – дифузност липсва в арабския вокализъм, така че в арабския език при гласните не съществуват корелативни двойки и „няма основание за опозиции на тази основа, както са опозициите в българския вокализъм [а::ъ], [о::у], [е::и], които са много ясно очертани при ударено положение на гласните [Гегов 1985:17]. Това обяснява грешките на арабите, изучаващи български език в начален етап на обучение, като смесват [е] с [и], [о] с [у], [а] с [ъ], например: *пристегнал* вм. *пристигнал*, *придава* вм. *предава*, *река* вм. *ръка*, *тук* вм. *ток* и др.

Особеност на българската вокална система е и наличието на гласната [ъ] под ударение. В силна позиция [ъ] липсва във фонемните системи на другите славянски езици. Корелацията, която се създава между нея и [а], в рамките на вокалната система, е типична черта на българския вокализъм. Българският звук [ъ], когато не е под ударение, съществува в арабския език като вариант на фонемата [а] в позиция след емфатичната съгласна, но не е самостоятелна фонема и затова арабите често изговарят: *прав* вм. *пръв*, *мака* вм. *мъка*, *сан* вм. *сън* и т.н.

[1] Тилков, Д., Ан.Мишева в своите изследвания „Вътрешноприсъщи характеристики на гласните – универсалин характер и специфични особености” изчисляват, че българските гласни фонеми под ударение имат 30% по-дълго времетраене в сравнение с неударените. Съпоставително езикознание, III, 1978, № 2

Комбинативно съпоставяне на разглежданите вокални системи може да се направи от таблица 1. Този контрастивен анализ обяснява защо за арабите, изучаващи български език в начален етап на обучение, особени колебания биха предизвиквали опозициите: [е::и], [ъ::и] [е::а], [о::у], [ъ::у], [о::а], [а::ъ][2]

Консонантните системи на двата съпоставяни езика също показват съществени различия. В настоящото изследване приемаме, че консонантната система на съвременния български език е от 22 фонеми или на сегментно равнище българските гласни и съгласни се реализират от общо 127 комплементарни алофона (15 за гласните и 112 за съгласние)[Баева и др. 2010], а арабската консонантна система се състои от 28 звука със смислоразличителна и словостроителна функция (вж. Таблица 2).

Таблица 2

По място на учление	ЛАБИАЛНИ				ЗЪБНОЦЕЛЕВИ		АЛВЕОЛНИ						ПАЛАТОАЛВЕОЛНИ		ВЕЛАРНИ		ПОСТВЕЛАРНИ		ФАРИНГАЛНИ	ЛАРИНГАЛНИ
	БИЛАБИАЛНИ		ЛАБИОДЕНТАЛНИ				АЛВЕОДЕНТАЛНИ		ЕМФАТИЧНИ		АЛВЕОЛНИ									
	зв	бз	зв	бз	зв	бз	зв	бз	зв	бз	зв	бз	зв	бз	зв	бз	зв	бз		
Преградни	б ب	п					д د	т ت	ض ض	ط ط					г ج	к ك		ق ق	ʕ /ʔ/	ʜ /ʜ/
Проходни	و و		в ف	ф ف	з ز	с س	з ز	с س	ظ ظ	ص ص			ж ج	ш ش		х خ	ɣ غ	х خ	ʜ ه	ʜ ح
Преградно-проходни							дз ذ	ц ث					дж ج	ч ت						
Латерални							л ل													
Вибрантни											р ر									
Назални	м م										н ن									
Глайд													й ي			ʕ ع				

В арабския език липсват българските [п, в, ж, ч, ц, дз, г]. „Естествено е да се предположе, че ако в езика, който арабинът е усвоил от детството си, [п] и [б] , [в] и [ф] и т.н. не са фонологични корелати, той нама да може да ги разграничи в българския език, където в силна позиция те имат смислоразличително значение : *бор – пор, том – дом* и други. [Велева: 30]

Досегашните наблюдения посочват, че фонологичните системи с минимално разстояние между фонемите се отличават с по-висока степен на кохерентност. За системи с по-голямо разстояние между елементите им е характерно противоположното явление. Последното с особено голяма сила важи за арабския и българския език. Разстоянията между фонемите и диференциалните признаци в консонантните им системи е значително.

Корелацията по звучност – беззвучност в българския език е старо и твърдоустановено явление с абсолютен характер, докато в арабски тя е непълна. Според Ю.Н.Завадовски съвременният книжовен арабски език са характеризира с „ясно действие на модулната корелация от втора степен по звучност, или нейното функциониране се намира в права зависимост от семантиката на езиковите форми. Не е възможно да се измени кое да е в ясната артикулация на кореновите съгласни в арабския литературен език, без да се промени смисълът на самия корен. Така е в болшинството арабски диалекти. [Завадовский 1991 : 23].

Съществено различие на арабските съгласни фонеми в съпоставка с българските е противопоставянето емфатичност – неемфатичност. Арабските

[2] Двойното двоеточие [::] е знак за опозиция

съгласни [т.] [д.] [с.] [з.] са емфатични (напрегнати). При артикулирането им се повдига задната част на гърба на езика към мекото небце и се напряга целият артикулационен апарат[Гегов 1985: 25]. В арабската консонантна система има още и интерденталии, поствеларни, фарингални и ларингални съгласни, които отсъстват от фонемния инвентар на българския език.

Важна сфера на различие между двата езика е удвояването на съгласните. В български език удвоени съгласни се получават на морфемната граница, когато става сливане на представка и корен; корен и наставка; наставка и определителен член, например: *беззаконие, колянна, временна, пролетта, вестта, петте, оттам, наддумам и др.* В действителност двете съгласни се изговарят като една удължена съгласна, която не е с фонологична стойност. В арабски език обаче удвояването в състава на думата играе смислоразличителна роля и се отнася към едно от продуктивните средства за формообразуването и словообразуването. Ако изговорим арабския глагол ***дараса*** с едно [р] значението му е *изучавам,* но при удвояване на [р] се получава нов глагол дарраса – *преподавам, обучавам.* Фонетичните норми на арабски език позволяват удвояване на съгласните в края на думата, но в началото на думата това е недопустимо.

Съвременният фонетичен закон в български език– уподобяване на съгласни, не е валиден за арабски, т.е. звучните съгласни в края на думата не се обеззвучават. Докато в нашия език гласните оказват влияние на предходните съгласни, то в арабски се наблюдава обратното явление – консонантите оказват въздействие на следходните вокали.

Като се имат предвид посочените различия и данните от контрастивните таблици, могат да се прогнозират трудностите за арабите и евентуалните им грешки при изучаването на български език .

1. Особени колебания биха предизвиквали опозициите: **[е::и], [ъ::и] [е::а], [о::у], [ъ::у], [о::а], [а::ъ] .**

2. Проблемни за различаване и идентифициране ще бъдат съгласните**: [п], [в], [ж], [ч], [ц], [дз], [г],** тъй като липсват в съвременния книжовен арабски език.

3. За арабските учащи се ще представлява трудност възприемането и произнасянето на думи:

- които започват с гласен звук или с вокални съчетания в състава си;
-които са със струпани съгласни в началото, средата или края.

4.Контрастивният анализ на фонемните системи на двата езика потвърди извода, направен след анализа на допуснатите фонетико-фонологични грешки от чуждестранните учащи.

При подбора на езиков материал за развитие на слуха с помощта на интерактивни езикови задачи и игри трябва да се имат предвид следните **фонеми, минимални двойки и комплексни опозиции:**

Таблица 3

ФОНЕМИ		**ФОНЕМНИ ПРОТИВОПОСТАВЯНИЯ**	
Гласни	*Съгласни*	*Минимални двойки*	*Комплексни опозиции*
[е]	[п] [б]	[о :: у]	[е :: и :: ъ]
[ъ]	[к] [г]	[ф :: в]	[п :: б :: в]
[о]	[ф] [в]	[к :: г]	[з :: с :: ц]
	[ш] [ж]		[ж :: ш :: ч]
	[дз] [ц]		
	[ч]		

ЛИТЕРАТУРА

Баева, Д., Д. Игнатова-Цонева, Цв. Харакчийска Позиции за реализация на вокалите и консонантите всъвременния български език с оглед компютърно моделиране на реч. Русенски университет, 2010.

Велева, М. Възприемане на българската фонологична опозиция звучност / беззвучмост от носителите на арабския език. – Съпоставително езикознание, 1985, кн. 1, с. 29 – 32.

Гегов, Хр. Кратка характеристика на арабската вокална система. – Годишник на ИЧС, т.I, С., 1983, с. 69 – 79.

Гегов, Хр. Вокалната система в български и арабски език (контрастивен анализ), АКД, С., 1985.

Граматика на съвременния български език. Фонетика. Том1, БАН, С., 1982.

Завадовский, Ю. Н. Туниский диалект арабского языка. – Языки народов Азии и Африки. М. 1981.

Завадовский, Ю.Н. Арабские диалекты Магриба. М.,1991

Самсарева, П. Някои въпроси на транскрибирането от арабски език. – Филология, 1983, кн. 12 – 13, с. 139 -153.

Сегал, В. О произносительных стилях в арабском языке в связи с так называемым двуязычием. – В: Проблемы изучения языковой ситуации и языковой вопрос в странах Азии и Северной Африки. М. 1990.

За контакти:

Доц. д-р Димитрина Цонева, Катедра Български език, литература и изкуство, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 738, e-mail: dtzoneva@uni-rise.bg

Докладът е рецензиран.